

ՀԱՅ ԿԵԱՆՔ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԻ

ԹԻԻՐԲԱՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆՈՐ ՃԳՆԱԺԱՄԸ.

Անշուր վայրագութիւնը դարձեալ գլուխ է բարձրացրել պատուհասների բուն երկրում Տաճկաստանում և այս անգամ դարձեալ հայերն են, որ ենթարկւում են վայրենի քրդերի ու մոլեռանդ մահմեդականների զաղանութիւններին: Երբ չորս տարի առաջ փոխւում էր Արդիւ Համիդի կառավարութիւնը և երկիրը սահմանադրական էր հռչակւում, շատ շատերը և բուն ժողովուրդը թեթեւութեան մի զգացումով լցւում էին, յուսալով, որ դրանով Տաճկաց ընդարձակ կառավարութեան մէջ վերջանալու էր կամայականութիւնը ու թագաւորելու էր կարգը: Բացարձակ ազատութիւնը չէր, որ պահանջւում էր, այլ ամենահասարակ և հասկանալի մի բան, անձի և ունեցուածքի անձեռնամխելիութիւն: Բայց հէնց այն ժամանակները կային թերահաւատներ, որոնք գլուխները թափահարում էին ու կրկնում. Տաճիկ ժողովրդի, քրդի ու մահմեդական կրօնի հետ անյարիր է կարգն ու կանօնը, անյարիր է սահմանադրութիւնը:

Եւ նրանք մարգարէներ չէին, այդպէս մտածողները, նրանք տարբերւում էին լուստեհներից միմիայն նրանով, որ թուրք ցեղը աւելի լաւ էին ճանաչում, մահմեդական կրօնի ոգուն աւելի էին թափանցում ու քրդերի բնագղներն աւելի լաւ էին ուսումնասիրած: Ու զարմանալի բան չէ, որ թուրքը իր կրօնով ու Ֆանատիզմով տգիտութեամբ ու մտաւոր խաւարով միշտ միևնոյն է մնում թէ Արդիւ Համիդի անսահման, բացարձակ կառավարութեան մէջ, թէ սահմանադրական կազմի ժամանակ և աւելի կրկնաթափանայ վաղը, եթէ հանրապետութիւն ունենայ: Մենք բացարձակ խալ ենք համարում մտածողութեան այն եղանակը, որ այսօրուայ հատուկտոր կոտորածներն ու մաս-

սայական արհաւիրքները այս կամ այն կառավարութեան փոփոխութեան հետ է կապուած: Այդ կոտորածները կան այսօր, երբ երկիրը սահմանադրական է, նրանք կատարուած էին և երեկ, երբ անսահման կամայականութիւնն էր իշխում: Վերջապէս նրանք ոչ մի նորութիւն և ոչ մի տարօրինակ բան չեն Տաճկաստանի մէջ, ուր քրիստոնեայ ժողովուրդը դարեր շարունակ ենթակայ է այդ մղձաւանջին: Ասացէք խնդրեմ, երբ չկար Տաճկաստանում կոտորած, երբ է տաճիկ կամ թուրք ցեղը համբերատար ու հանուրժող ոգով նայել դէպի այլ կրօնները, երբ է նա փոքր իշատէ տանելի վերաբերմունք ցոյց տուել դէպի իւր հպատակները: Նրա հպատակները եղել են միշտ արհամարհելի մի տարր, ռայա, եղել են և այսօր էլ նոյնն են մնում: Քրիստոնեայ ցեղերը ինչե՞ր են քաշել այդ վայրագ ու մոլեռանդ ազգի ձեռքից. յատկապէս հայերը ինչպէս արիւնաքամ են եղել թուրք, թաթար ու տաճիկ ցեղերից, որոնք 11-րդ դարից սկսած մինչև այսօր շարունակուած են իրանց արիւնարբութիւնը: Պաամութեան մէջ հրաշքներ չեն կատարուած և թուրք ցեղը երէկուանից մինչև այսօր չի կարող միանգամից Փառստի կերպարանափոխութեանը ենթարկուել: Հինգ վեց հարիւր տարուայ ընթացքում շատ քիչ բան է փոխուել Արևելքում, յատկապէս այդ թուրք ցեղի մէջ և ոչինչ չկայ այսօր մեզ համոզելու, որ զրութիւնը Տաճկաստանում վաղը կը բարենորոգուի: Ինքը տաճիկը կամ թուրքը երբէք իրանից չի անի այդ քայլը, չի անի, որովհետև դա հակառակ է նրա բոլոր տրադիցիաներին, նրա կրօնին, համոզմունքներին, նրա զգացմունքներին ու մոլեռանդութեանը: Տաճկաց կառավարութիւնը միշտ պատրաստակամութիւն է ցոյց տուել երկիրը խաղաղացնելու, ռեֆորմներ մտցնելու, երբ նրա զլխին արտաքին ուժ է եղել, երբ քաղաքական արտաքին հանգամանքները ճնշել են նրան: Ինչե՞ր չխոստացաւ տաճիկը մինչև օրս — մի տարի է, որ նա խոստանում է, Վերջապէս համոզուենք, որ դա լոկ պատրանք է և հաւատարմ տհասութիւն: Միմիայն ուժը կարող է Տաճկաստանում

այժմ կարգը վերականգնել, միմիայն ուժը կարող է ազատել հային քրդի անպատասխանատու վայրագութիւնից։ Երկուսից մէկը. կամ հայն ևս պէտք է ղինուի պետութեան հաշուով, որպէս զի այդ անկարգ իշխանաւորների ապիկար կառավարութեան օրով իւր անձն ու ունեցուածքը պաշտպան՝ լ փորձի, կամ այդ մշտական մղձաւանջին վերջ դնելու համար պէտք է արտաքին միջոցների դիմի, ազգու և ներգործական միջամտութեան։

Լսում ենք, Տաճկաստանի Հայկական զաւառներում զրութիւնն այն աստիճան սպառնական է դարձել, հատ ու կտոր կոտորածներն այն աստիճան ահարկու բնաւորութիւն ստացել, որ Հայոց պատրիարքն ու ազգային մարմնի վարչութիւնները հրաժարական են տուել—այդպիսով զգալ տալով Բարձրագոյն Դրան բոպէի լրջութիւնը։ Մենք չենք հասկանում Հայոց պատրիարքի այդ քայլը։ Տաճկաց կառավարութիւնը վաղուց սովորել է արհամարել այդ միջոցն ըր, դա հնացած ու իւր իմաստը կորցրած մի ղէնք է, որ այժմ ոչ մի ազդեցութիւն չգործելու վտանգի մէջ է։ Պէտք է իւր ղիրքի վրայ մնալ մինչև վերջ, մանաւանդ այն կրիտիքական բոպէին, երբ երկրի ազգաբնակչութիւնը սրի բերան է տրւում։ Պէտք է ծեծել բոլոր դռները, ծեծել և ծեծկել—անել ամեն քայլ—տեղն եկած ժամանակ ղիմել նաև ղրսի միջոցներին, ղիմումներ անել որտեղ կարող ես և ինչով կարող ես և թող Տաճկաց պետութիւնն ինքը հրաժարեցնի Հայոց պատրիարքին։ Կռուի նոր միջոցներ ու ձևեր պէտք է որոնել, որովհետև այդ ղէնքերը, որոնք ուրիշ, բարեկարգ պետութիւնների մէջ ազգու կարող էին լինել, այժմ բթացել են ու կորցրել որ և է ազդեցութիւն։ Վանի և Բաղէշի վիլայէթներում հայերին կոտորող վայրագ քրդերի համար ինչ արժէք կարող է ունենալ այդպիսի հրաժարականները, ճիշտ նոյն արժէքը ունեն նրանք նաև Պօլսի իշխանութիւնների համար։

Անցեալ օրերը (օգոստոսի 24) Պօլսում գումարուած ազգային ժողովի մէջ պ. Ս. Գարեանը մի ճառ է արտասանում, որը Տաճկաստանի մամուլի մէջ մեծ գովեստների է

արժանացել: Նա հետևեալ կերպով է ամփոփում իր երկար ճառի իմաստը. «Վերջին անգամ ըլլալով կրկրկնիմ, հայ ազգին մարտիրոսութեան վերջ մը տալու համար կամօք չէ, որ պակսած է և կը պակսի օսմ. սահմանադրական կառավարութենէն, այլ նպատակայարմար միջոցները: Այս անդրդուելի հաւատքով է, որ կը փութամ ամբողջ հայ ազգին անկեղծ զգացմանց թարգման ըլլալ — գոչելով, կեցցէ, կեցցէ, յաւիտեան կեցցէ օսմ. սահմանադրական վեհապանծ պետութիւնը»: Ի հարկէ, պ. Գարեան կարող է կեցցէ գոչել, ինչքան կամենայ, բայց նրա ակնարկած ճառի մէջ էական խնդիրը զլիսիվայր է զրուած: Օսմանեան սահմանադրական պետութիւնը այս չորս հինգ տարուայ մէջ եթէ ուզէր փառաւոր կերպով կարող էր միջոցներ գտնել ճաճկաց Հայաստանը քրդերի աւազակային յարձակումներէն ազատ կացուցանել: Բաւական էր միմիայն հաստատ, անկեղծ ու անդրդուելի ցանկութիւն: Հէնց այդ ակնարկուած կամքն է այստեղ, որ շարունակ պակսել է և միշտ էլ կը պակսի — քանի Օսմանեան կառավարութեան զործերը իրան թողնուին: Մենք կողմնակից չենք, առհասարակ, որ պետութիւնների ներքին անկախութիւնը վտանգուի արտաքին միջամտութիւնից, բայց քանի որ ճաճկաստանի անցեալ և ներկայ ռեժիմը անկարող և ապիկար է երկրում ամենատարրական կարգը մտցնելու, քանի որ այդ պետութեան մէջ մորդասպանութիւններն ու աւազակութիւնները ոչ միայն չեն վերանում, այլ նոյն իսկ երկրի բարձր կառավարութեան՝ նեւքին զործոց մինիստրի կողմից սովորական ըսն են յայտարարուում, որի համար չարժէ անհանգստանալ — այդպիսի պետութեան խօսք հասկացնել կարող է միմիայն ուժը — արտաքին զօրեղ և վճռական միջամտութիւնը:

Գ. Ալբունեան